

A SZERZŐSÉG INSTABILITÁSA: ÉRDEM ÉS FELELŐSSÉG A KORTÁRS ORVOSTUDOMÁNYBAN¹

Mario Biagioli

Distinguished Professor of Law and Science and Technology Studies
School of Law, University of California, Davis, USA

Számos tudományos és főként orvostudományi folyóiratban megjelent cikk és szerkesztőknek írt levél elemezte az utóbbi évtizedben a szerzőség definícióját. Az ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors, az Orvosi Folyóiratok Szerkesztőinek Nemzetközi Testülete) hivatalos álláspontja az volt – s továbbra is az –, hogy a szerzőségnek szigorúan egyéninek, ezzel együtt pedig a közzétett állításokért teljes felelősséget vállalónak kell lennie. Az ICMJE irányelveinek alkalmazhatósága azonban egyre vitatottabbá vált. Körülbelül egy éve néhány folyóirat-szerkesztő már a szerzőség definíciójával kapcsolatos paradigmaváltást sürgetett, mások pedig egyenesen úgy vélték, hogy „itt az ideje” teljes egészében „felhagyni a szerzőség alkalmazásával” (Smith, 1997; Horton, 1997; Smith – Horton, 1997; Godlee, 1996; Leash, 1997). Ám míg a szerzőség hagyományos definíciójával kapcsolatos problémák már tisztán láthatók, sőt javaslatok is születtek már erre

vonatkozólag, egy új, átfogó paradigma felbukkanása még várat magára.²

A kora modernitást kutató történész hátérismeretével közelítve e vitához figyelemre méltónak találok a tudományos szerzőség és felelősség összekapcsolásának jelenlegi hangsúlyozása és a szerző egy régebbi, piac előttes definíciója közötti hasonlóságot. A szellemi tulajdon-birtokos alakjának a késő tizenhetedik és kora tizennyolcadik századi felbukkanása előtt a szerzőt az állam, a herceg vagy az egyház teremtette meg mint azon egyént, aki egy adott szöveg tartalmaért és kiadásáért felelős (Foucault, 1977; Hesse, 1991). A szerzőt

¹ A fordítás a szerző engedélyével történt, a következő angol nyelvű eredeti alapján: *The Instability of Authorship: Credit and Responsibility in Contemporary Biomedicine. The FASEB Journal.* 1998. 12, 1, 3–16. Fordította Bodnár János Kristóf.

² A leginnovatívabb javaslattal eddig Drummond Rennie, a *The Journal of the American Medical Association* helyettes szerkesztője állt elő. Egy 1996-ban, Nottinghamban tartott, a *The Lancet*, a *British Medical Journal*, a Locknet (egy nemzetközi, szakmai lektorálást kutató hálózat) és a University of Nottingham által szponzorált konferencián a „szerző” „közreműködő”-re cserélését javasolta. A közreműködőket a cikk címe alatti sorban kellene föltüntetni, míg hozzájárulásuk típusát lábjegyzetben megjelölni. Emellett pedig azon közreműködőre, akik a leginkább jártasak a projekt minden aspektusában, „jótállólóként” kellene hivatkozni, és az ő tisztük lenne minden, a közleménnyel kapcsolatban felmerülő kérdések megválaszolása (Leash, 1997).

nem kreatív producerek tekintették, kinek művét a szerzői jogbitorlástól kell megvédeni, hanem annak a személynek, akinek az ajtaján, ha szövegeit felforgatónak vagy eretneknek találták, a rendőrség kopogtatható.

S noha az Office for Scientific Integrity egyre növekvő elköteleződése a demokratikus jogállam eljárásformái felé persze megkülönbözteti inkvizitóri ősaitól, a tudományos szerzőség kurrens definíciója ma is osztozik kora modern rokonának a felelősséghez fűződő viszonyában.³ Ha napjainkban a tudósok kétségbe vonható állításokat tesznek közzé, nem abszolút uralkodójukkal szembeni felelőséért vagy az egyház a teológiai doktrínák feletti teljes ellenőrzésének a megkérdőjelezéséért vonják őket felelősségre; mégis úgy tekintünk rájuk, mint akik valami nem kevésbé abszolútért felelősek: az igazságért.

Noha nem vélek tökéletes folytonosságot felfedezni a XVI. század és az 1990-es évek között, valamit mégis megérthetünk a tuda-

mányos és az egyéb területekhez kötődő szerző figurájának genealógiájából arra vonatkozólag, miként határozták meg, kapcsolták össze vagy választották szét az érdemet és a felelősséget a különböző diszciplínákban a korai abszolutista rendszerek felbomlása után. Főként a tudomány és a liberális gazdaság jutalmazási rendszere fejlődött a XVII. századtól kezdve párhuzamosan két különálló, mégis komplementer rendszerként, így pedig a tudományos szerzőség definícióját sem kizárólag a tudományos jutalmazási rendszer logikája formálta, hanem e két ökonómia összjátéka és egymásra hatása, illetve az érdem és a felelősség eltérő kategorizálási módjainak egymáshoz képesti viszonya azokban.

A tudományos szerzőséggel kapcsolatos nehézségek az elmúlt két évtizedben az egyre elterjedtebbé váló korporatív jellegű kutatási környezet és szakmai ethosz hatására váltak még hangsúlyosabbá. E problémák ugyanakkor már eleve jelen voltak. A tudomány és a piac komplementer viszonyban álló ökonómiáinak egyre közelebb kerüléséből adódó feszültség pusztán kiemelte az e két rendszer logikáján belül már eleve meglévő feszültségeket. A szerzőség e két tektonikus lemez közé szorult, a nyomás pedig egyre nő. Noha jelen írással nem akadályozhatom meg a földrendések bekövetkeztét, mégis, úgy remélem, segíthetek azon téves megközelítések és súlypontok lokalizálásában, melyek a jelenlegi vitákat strukturálják a szerzőség és a felelősség összekapcsolásáról az orvostudományokban.

A szerzőség két komplementer ökonómiája

A liberális gazdaságban a szellemi tulajdon tárgyai alkotások, nem a természet. Szerzővé az válik, aki valami újat alkot, valamit, ami nem található meg a (szabadon felhasználható) nyilvánosság szférájában. Általánosan el-

³ Néhányan azonban azon véleményüknek adtak hangot, hogy azokkal a tudósokkal szemben, akik ellen visszaélés gyanúja miatt folytatnak vizsgálatot, az ORI nem teljesen fair módon jár el. Az ORI többek között nem választja szét a vizsgálati és a vádemelési feladatköroket, továbbá csak akkor tart meghallgatásokat (ha a vádlott igényli), amikor már megalapozottnak találta a visszaélést. A „Baltimore-ügyet” vizsgálva Daniel Kevles is azt állítja, hogy: „Imanishi-Kari szándéka és akarata ellenére sem részestülhetett valódi védelemben. Az OSI ([Office of Scientific Integrity] az ORI elődintézménye) egyesítette a nyomozó, az ügyész, a bíró és az esküdtszék feladatait, s mindegyikben a Csillagkamarára jellemző módon járt el” (Lásd Kevles, 1996). A tulajdonjogról a szerző romantikus alakjába vetett hit miatt kialakult elképzelések szélsőségesek, mert a szerző munkáját a semmiből teremtésként, nem pedig a közkinccsek szférájában található anyagok újraelrendezéseként ábrázolják. E nézetek eredetét Martha Woodmansee *The Genius and the Copyright: Economic and Legal Conditions of the Emergence of the Author* című cikke tárgyalja (Woodmansee, 1984).

fogadott nézet, hogy a szerzői jog az „eredeti kifejezésformára”, s nem a tartalomra vagy az igazságra vonatkozik (Boyle, 1996). Ha valaki fest egy tájképet, az szellemi tulajdonként (egyfajta magántulajdonként) a festményre (a kifejezésformára) hivatkozhat, nem pedig magára a tájra (a tartalomra). Ehhez hasonlóan a szerzői jog önmagában tényekre vagy elképzelésekre sem vonatkoztatható. Következésképpen, noha a kutatók (vagy a folyóiratok) szerzői jogi védelem alá is vonhatják tudományos közleményeiket – így nyerve némi védelmet cikkeik beleegyezésük nélküli újrakiadása vagy jogtalan felhasználása ellen – ám e jogot nem tudják és nem is lehetséges tudományos érdemmé alakítani. Ha azt állítanák, attól tudományos szerzők, mert publikációik személyes kreativitásukat és eredeti kifejezésmódjukat tükrözik (ha úgy fogalmaznának tehát, ahogyan a szerzői jogra vonatkozó igények esetében szokás), diszkvalifikálnák magukat tudósként, mivel ekképp munkájukat az alkotások és a fikció, nem pedig az igazság tartományába sorolnák. Állításaik tartalmát sem vonhatják a szerzői jog hatálya alá, hiszen a természet „tény”, a tények pedig (a festményen ábrázolt tájhoz hasonlóan) nem vonhatók a szerzői jog hatálya alá, lévén azok szabadon felhasználhatók. Összegezve: a szerzői jog szerzővé ugyan tehet egy tudóst, ám nem teheti tudományos szerzővé.

A szerzői joghoz hasonlóan a szabadalmak esetében is az újszerűséget jutalmazza, lévén azok az „újszerű és nem nyilvánvaló” állításokat védik. A szerzői jogtól eltérően azonban ezen állításoknak felhasználásra alkalmasnak kell lenniük, hogy szabadalom alá lehessen őket vonni. Ekképp a tudósok szabadalom-birtokosként ugyan „szerzővé” válhatnak, ám elméleteiket vagy felfedezéseiket önmagukban nem szabadalmaztathatják (mert azok

„hasznosíthatatlanok” vagy valami olyasmire vonatkoznak, ami közkinccs) (Philips – Firth, 1995). Egyre gyakoribb a tudósok (főleg a genetikusok) körében, hogy természeti tárgyakat szabadalmaztatnak, noha úgy téve mindezt, hogy azokat potenciálisan hasznosíthatóvá alakítják természeti állapotukból kiragadva (Marshall, 1997ab; Nelkin, 1984). A természet azáltal válik szabadalmaztathatóvá, hogy valami kevésbé természetessé és sokkal hasznosíthatóbbá alakítják.

Miként a szerzői jog, a szabadalmi rendszer is felruházhatja a tudósokat egyfajta szerzőséggel, ám nem a tudományos szerzőséggel. A tudósok szabadalmaztathatják a kutatásaik eredményeképpen előálló, hasznosítható eljárásokat, ám a tudományos szerzőséget a tudományos állítások igazságtartalma, nem pedig azok lehetséges piaci hasznosíthatósága határozza meg. Összefoglalva: a szellemi tulajdon definíciója értelmében a tudós *qua* tudós nem szerző. Mert bár mind a szellemi tulajdon-jog és a tudomány jutalmazási rendszere is az eredeti állításokat jutalmazza, ám az „érdem egysége” már jelentősen különbözik a két ökonómiában. Egy új, átütő, Nobel-díjat érő felfedezés önmagában nem alakítható sem a szerzői jog hatálya, sem pedig szabadalom alá vonható tárggyá. Hasonlóképpen, csak fordítva, egy tudós szerzői jogai és szabadalmi sem jutalmazhatók ilyen díjjal. Úgy tűnik tehát, hogy a tudományos szerzőség bár nem „független” a piac logikájától, ám annak definíciója komplementer viszonyban áll a piaci alapú szerzőségével (ahogyan az például a szerzői jogi vagy a szabadalmi rendszerben megfogalmazódik).

E komplementaritásból következően a tudományos érdem elsődleges valutája nem önmagában a pénz, hanem a szakmai lektorálás folyamatán (hírnév, díjak, akadémiai

pozíció, tagság tudományos társaságokban stb.) keresztül elért – és a piaci logika szerint szerveződő – jutalmazás. A szellemi tulajdon jog ugyanakkor pénzre váltható, mivel az a magántulajdon egy formája, a tulajdon e formájának értékét pedig pénzben mérik. Ugyanezen okból kifolyólag a tudományos szerző érdeme sem váltható pénzre, hiszen a természet (vagy az arról tett állítások), közkinccsek lévén, nem képezhetik a tulajdon ilyen formáit. Természetesen a tudósok párhuzamosan részt vehetnek az akadémiai és a piaci ökonómiában is, ám ekkor a lehető legvilágosabban kell az egyetemi jogászok segítségével a két szféra közötti határt meghúzni. Részt vehetnek az ipari vagy a kormányzati munkában is, s ekkor – alkalmazásuk szabályozásának megfelelően – szerződésesen le is mondhatnak a szerzőségről. Ismét: az „elismerésbeli” érdemekkel operáló tudományos jutalmazás mögött meghúzódó logika nem független, hanem komplementer viszonyban áll a pénzügyi ökonómiával.

Ez számos következményt von maga után. Elsősorban azt, hogy a tudomány jutalmazási rendszere által kiosztott, a szerzőséggel járó érdem nem ruházható át és a szerző nevéhez kell kötődjék. Nem ruházható át, mert a tudományos szerzőség nem képezheti a magántulajdon egyik formáját, és kizárólag a magántulajdon (miként a szerzői jog vagy egy szabvány) ruházható át egyik egyénről a másikra. Az, hogy a szerzőségnek a tudós nevéhez kell kötődnie, ezzel szemben abból fakad, ahogyan a tudomány jutalmazási rendszerében az igazság fogalma megkonstruálódik.

Az igazságot, szemben a magánvéleményekkel, általában úgy definiálják, hogy publikusnak kell lennie. Az igazság (vagy egyszerűen az igaz információ) közkinccsként való hozzáférhetősége legitimálja a liberális de-

mokráciát egalitárius államformaként (Boyle, 1996). E feltevés igazolja egyszerismind a magánszférában jelenlévő egyenlőtlenségeket is. Ha nem vagy olyan gazdag, mint a szomszédod – ahogy mondani szokás –, ezt nem foghatod arra, hogy nem fértél hozzá ugyanazokhoz az információkhoz, melyek a számára elérhetőek voltak. Practice e magyarázat persze megkérdőjelezhető lehet, ám ettől még továbbra is ezt tekintik az egyik legalapvetőbb, széles körben elfogadott indoklásnak a szabadon hozzáférhető nyilvánosság és a magánszféra (s a magántulajdon) különválasztására.

A tudományos igazság nyilvánosként történő definiálását általában inkább ismeretelméleti, mint közgazdasági vagy jogi axiómának tartják. Nyilvánosként – vagy ami még fontosabb: univerzálisként – definiáljuk az igazságot, mert feltételezzük róla, hogy transzparensnek és minden kompetens ágens számára (f)elismerhetőnek kell lennie. Az igazságnak oly mértékben kell publikusnak és hozzáférhetőnek lennie, amennyire annak tárgya, a természet is az. Egy percre félretéve most annak a kérdését, vajon mennyiben tükrözi egy ilyen definíció a tényleges gyakorlatot, más, logikai érvek miatt is publikusként kell definiálnunk az igazságot – a liberális gazdaság és a tudomány jutalmazási rendszerre kategóriáinak komplementaritásából fakadó érvek miatt is.

A magánvélemény és az igazság viszonya parallel a szabadon hozzáférhető és a magántulajdon között fennállóéval. Mindkét viszony a privát és a publikus megkülönböztetésén nyugszik, mely megkülönböztetés a tudományos és a liberális ökonómia szempontjából is lényegi. A magántulajdon „privát”, mert komplementer viszonyban áll a szabadon hozzáférhetővel, ezen elnagyoltan definiált, mégis a magántulajdon lehetőségfeltételül

szolgáló kategóriával (Litman, 1990; Lange, 1981). Hasonlóképpen, a magánvélemények is privátak, mert komplementer viszonyban állnak a publikus igazsággal, s épp ez utóbbi kategória biztosítja azok lehetségségét. Példának okáért, amikor olyan anyagi formát öltenek, mint egy irodalmi szöveg, egy zenemű kottája, egy festmény vagy egy szabadalom, a magánvélemények (most tágan, bármely olyan személyes gondolatot vagy elképzelést értve alattuk, amely a szabadon hozzáférhető nyilvánosság szférájában található kulturális kifejezésformákból vagy közös tudásanyagból származik) a szellemi tulajdon tárgyává válnak. Ismeretelméleti nézőpontból talán „helyteleníthető” alkotásokként vagy fikciókként felfogni a magánvéleményeket, ám nagyon is „helyálló” a liberális gazdaság szemszögéből, hiszen ezek teszik lehetővé a szellemi tulajdont.

Univerzális-e vagy sem a tudományos igazság, mégis akként kell felfognunk, hogy fenntarthassuk mind a liberális gazdaság, mind a tudomány jutalmazási rendszerének logikai koherenciáját. Az univerzális tudományos igazság fogalma legitimálja az „univerzális”, publikus tudásból specifikus „elhajlások” eredményeként definiált magántulajdont, s ez igazolja a tudomány ismeretelméleti státusát is, annál fogva, hogy az egy magánérdekeken és a pénzügyi ökonómián kívül álló tevékenység. Az univerzális igazság értékmertes, lévén szó szerint értéktelenként definiált, ugyanakkor pedig ez minden tulajdoni érték „atyja”.

Ám miként definiálhatjuk így a tudományos érdemet? A szellemi tulajdont gyakran képzelik el azon folyamat végeredményeként, mely során a közkinccsekből (a kulturális és természeti források közös „gyűjtőhelyéből”) – azokból a lehető legkevesebbet felhasználva

– valamilyen „eredeti kifejezésforma” jön létre.⁴ A tudósokról azonban nem az az elképzelésünk, hogy átalakítják a valóságot, vagy eredeti kifejezésformát alkotnak a semmiből, hanem olyan kutatókként tételezzük őket, akik kemény munka árán valami specifikusat „fedeznek fel” a természetben – a publikus és „nyers” tények világában. S hogy e felfedezését igazként ismerhessék el, azt vissza kell helyezniük a szabadon hozzáférhetőség terébe (jelen esetben a „nyilvánosság szféráját” értve ezalatt, mely magában foglalja tudományos társai közösségét is, ám nem korlátozódik rájuk). Noha így egy olyan hurok jön létre, amely a szabadon hozzáférhető dolgok valamely változatából indul és oda is tér vissza, ám ezen út folyamán alapvető változások történnek. Kiindulópontja az általános természet, eredménye azonban a természetre vonatkozó igaz tudás egy specifikus darabja. Míg a liberális gazdaságban az érték előállítása során a két, komplementer kategória közötti mozgás játszódik le (az általános szabadon hozzáférhető-től a specifikus magántulajdonba tartóig), addig a tudományban e mozgás egyazon kategórián (a szabadon hozzáférhetőn) belül zajlik, és a specifikálatlan igazság felől tart a specifikus felé. Mindkét esetben a specifikálatlanból a specifikusba történő transzformáció játszódik le. Ám míg a szellemi tulajdon esetében az átalakulás jogilag nyomom követ-

⁴ Arnold Relman a következőképp fogalmazott: „A szerzőség lényegi kritériuma a befektetett szellemi munka minősége. Egy tudományos közlemény kreatív teljesítmény, a *genuin* produktivitás bizonyítéka, a társszerzőség pedig a közlemény létrehozásába fektetett kreatív munkában való lényegi részvétel egyértelmű bizonyítéka kell legyen. Ebből következőleg – véleményem szerint – az akkurátus technikai jellegű segítségért vagy az adatgyűjtésért kvázi fizetségként felajánlott társszerzőség esetében ez az alapelv nem teljesül” (Relman, 1979).

hető (lévén két különböző kategórián halad át), addig a tudományos érdem esete jóval cselebb, hiszen a szabadon hozzáférhető dolgoktól és a természettől a természetre vonatkozó specifikus igaz állításokig ívelő mozgás semmilyen felismerhető jogi határt nem lép át. Ennek eredményeképpen az jogilag követhetetlen, pénzügyileg pedig kvantifikálhatatlan lesz. Másként fogalmazva: a szellemi tulajdon esetében a szerzőség és a tulajdonjog meghatározása érdekében lehetséges az alkotás formája és tartalma (az „eredeti kifejezés” és a „szabadon hozzáférhető”) közötti distinkcióra támaszkodnunk. A tudományban azonban egy állításhoz nem lehet „formát” rendelni (a kifejezés jogi értelmében), hiszen ezáltal (mű)alkotásnak minősítenénk azt. Ugyanakkor a tudományos állítás magához a természethez sem hasonlítható, azt nem lehet pusztán „tartalomként” felfogni. Némileg paradox helyzettel állunk szemben. Nem tulajdoníthatjuk a természetnek a specifikálatlanból a specifikus igazságba való átmenetet, hiszen a természet nem vizsgálja önmagát. Ám a munka kereskedelmileg hasznosítható szellemi tulajdonná sem válhat, lévén az felszámolná annak igazságként felfogott státuszát. Valahogyan azonban mégiscsak jelölnünk kell ezt az átmenetet; nemcsak azért, mert a tudósokat megilleti az érte járó érdem, hanem azért is, mert ahhoz, hogy az specifikus igazságként létezessen, és ilyenként – s ne csak egy darab differenciálatlan, körülhatárolatlan természetként – legyen (f)elismerhető, meg kell jelölnünk azt.

A történelem során e paradoxont az érdem a tudós nevéhez rendelésével oldották fel, mégpedig úgy, hogy ezen érdemet nem pénzügyinek kell tekinteni (Zuckerman, 1988, Merton, 1973, Bourdieu, 1975). Az, hogy a tudományos érdem tiszteletbeli jellegű és a

tudós nevéhez kötött, az alapértelmezett megoldás arra a problémára, mely a liberális gazdaság taxonómiájának a tudományra alkalmazhatatlanságából fakad, és azon igényből, hogy mindeközben olyan megoldást kell találni, mely ugyanakkor nem delegitimálja e taxonómiákat. A tudományos érdem ilyen definíciója egy metrológiai kényszer eredménye. Ennélfogva nem a tudósok „érdekmentessége” miatt kell a tudományos érdemnek tiszteletbelinek lennie, hanem azért, mert egy olyan ökonómiában dolgozva fogadják el vagy alakítják ki szakmai értékeiket, amely logikailag követeli meg, hogy ezen érdem nem pénzügyi legyen.

Ám nemcsak az érdemnek, de a felelőségnek is a tudós nevéhez kell kötődnie. Ha a természetre vonatkozó igaz állítások olyanok volnának, mint egy alkotás, egy új kifejezésforma vagy egy irodalmi mű, úgy lehetséges lenne jogi úton rendezni a felelőség kérdését. Piaci kontextusban a szerző felelőségét a pénzügyi felelősségrevonhatóság – azaz a tulajdon és a kár – kérdéseként értelmezik. Emellett az is lehetséges, hogy nem az állításokat aktuálisan előállító személy tekintendő a jogilag felelős szerzőnek, hanem az az egyén vagy vállalat, aki e személynek az ezen állítások előállítására fordított munkájáért vagy az azokhoz fűződő jogaiért fizetett. Ez azonban nem alkalmazható a természetre vonatkozó igaz állításokra, mert azok a szabadon felhasználhatóság szférájába tartoznak – egy olyan kategóriához, amely komplementer viszonyban áll a tulajdoni és pénzügyi felelőséggel. Így a tudomány jutalmazási rendszerében a tudományos állításokra vonatkozó felelőség az azokat előállító tudósra hárul, mert ez az egyén az egyetlen „kampó”, amelyre a specifikálatlantól a specifikus igazság felé vezető mozgás felfűzhető.

Ráadásul a tudományban a felelősség abszolút – éppúgy, mint az igazság, hiszen a tudományos érdemhez hasonlóan az sem kvantifikálható. E felelősséget alapértelmezetten abszolútnak tekintik. E logika alapján pedig szükségszerű, hogy a tudományos szerzőség szigorúan egyénileg legyen definiálva. Ha az igazság és a felelősség abszolút, azokat nem lehetséges korporatív szerzőhöz kötni, lévén így valami olyat próbálnánk felosztani, amely abszolút kell maradjon. E megoldás azonban egy új paradoxonnal szembesít minket: Az igazság (melyet univerzálisként, állandóként, abszolútként stb. definiáltunk) így valami kifejezetten lokálistól és különösen átmenetitől függ majd – a tudós nevéől. E névnek pedig tulajdonnévnek kell lennie, mely egyértelműen egy személy – s nem egy korporáció, egy *persona ficta* – testéhez kötött.

Ez némi fényt vethet arra is, a tudományos csalást miért fundamentális aberrációnak, s nem pusztán súlyos problémának tekintik. Persze a kereskedelmi csalás – a tulajdonhoz kötődő csalás – esetében sem egyszerű a helyzet, ám az jogi úton orvosolható, az anyagi kár szempontjából pedig (többé-kevésbé adekvátan) kvantifikálható. A tudományos csalás ezzel szemben jóval ominózusabb státtussal bír, részben azért, mert nagyságát képzelenség felmérni az okozott kár szempontjából. A csalás az általa látszólag felforgatott felelősséghez és igazsághoz hasonlóan szintén abszolút. Lehetséges persze a csalásban résztvevő tudósok ellen jogi és adminisztratív lépéseket foganatosítani. Az egyetemek elbocsáthatják őket, az őket támogató szervezetek pedig beperelhetik őket a kutatási forrásokkal való visszaéléért. És mégis, ez némileg ahhoz látszik hasonlónak, mint Al Caponét adócsalásért elkapni, ha már gyilkosságért nem lehetett letartóztatni. Abban, hogy az 1865-ös

False Claim Act (melyet azért alkottak meg, hogy megakadályozzák a selejtes felszerelés szállítását a hadseregnek) alkalmazásával a tudósokat akár háromszor akkora összegű kártérítés megfizetésére is ítélik, mint amelyet az őket támogató szervezetektől kaptak, az mutatkozik meg, hogy a tudomány jutalmazási rendszere nem képes a tudományos csalással szemben *per se* feljelentést tenni, hanem arra kényszerül, hogy kilépjen önmagából, és a kereskedelmi csalás logikáját adoptálja. (Walker, 1996, 1997) A tudományos csalás által keltett indulatokban és annak az „igazsággal szemben elkövetett bűncselekménykénti” morális megítélésében az tükröződhet, hogy bár a csalás a tudomány jutalmazási rendszerének logikáját kezdi ki, ám az általa kiszabott büntetés logikailag összemérhetetlen a „bűnnel”.

A következő részben a mellett fogok érvelni, hogy a szerzőség, a felelősség és az érdem bonyolult viszonya a tudományos visszaélésekre irányuló hirtelen felbukkant figyelem miatt vált hangsúlyossá, ám annak gyökere a piac és a tudomány ökonómiai közötti (és az azokon belüli) feszültségekben rejlik. Miután történelmileg és logikailag is mint egymással szembenállók fejlődtek ki, az egyre inkább széles körűvé, kollaboratívává és tőkehangsúlyossá váló kutatási környezet kialakulásának hatására ezen ökonómiaiak most kényelmetlenül közel kerültek egymáshoz. Az e folyamatból létrejött legszemetszűrőbb hibrid valószínűleg a tudományos szerzőség korporatív szemléletének – ami által elmosódik az egyéni felelősség – széles körű megjelenése.

A Big Science és a korporatív szerzőséggel szembeni reakció

Történetileg az orvostudományi szerzőségről és felelősségről folyó vita két különálló ten-

denciára adott reakcióként született meg; az orvostudomány *big science*-szé válásához kötődő többszerzőjűség arányának drasztikus megemelkedése, valamint a tudományos csalások (vagy vélelmezett csalások) nagy publicitást kapott eseteinek megjelenése miatt. Hogy az orvostudomány legalább annyira az adófizetők testének gyógyításáról is szól, mint az igazságról, még égetőbbé tette a felelősség problémáját, és elkerülhetlenné vált, hogy komolyan foglalkozzanak e vitával.

Mennyiségileg a többszerzőjűség aránya a biomedicinában még mindig nem akkora, mint a fizikában.⁵ Bár a nagy, multicentrumos klinikai kísérleteket dokumentáló, szerzők százait felvonultató cikkek viszonylag ritkák, a hat vagy több társszerzőt jegyzők már korántsem annyira. A folyóirat-szerkesztők és egyéb, a témát vizsgáló szakemberek e tendenciára az 1970-es évektől kezdtek felfigyelni, és az abból fakadó igénnyel magyarázták, hogy az egyre szélesebb körű és kollaboratívabb kutatási projektekhez a legkülönfélébb szak-képzettségeket és specializált tudásanyagot kell egybegyűjteni (Alexander, 1977, Dardik, 1977, Strub és Black, 1976). A többszerzőjűség tendenciája megnyithatta volna az utat a szerzőség korporatív fogalmának elfogadásához, mely lehetővé teszi az érdem disztribúcióját a széles körű, kooperatív kutatási programok esetében, ám e tendencia összeütközésbe került az egyéni felelősség elvárásával. A felelősséggel kapcsolatos aggályokat az arra irányu-

ló s egyre növekvő figyelem generálta, hogy egy adott tudományos közlemény elkészítéséhez szükség lehet – például – egy biostatistikus munkájára is, neki azonban nem feltétlenül van bármi köze az általa aktuálisan elemzett adatok gyűjtéséhez; vagy, hogy számos olyan közreműködő is részt vehet a projektben, akit szerzőnek tekintenek (abban az értelemben, hogy lényegesen hozzájárultak a projekthez), ám akik nem szükségképpen lesznek képesek arra, hogy védelmükbe vegyék (vagy hogy egyáltalán megértsék) egy másik kolléga részfeladatait. E helyzet egyáltalán nem okozna gondot a piaci alapú területeken, ahol a felelősség, az érdem és a szellemi tulajdonjog szerződéses megegyezésen alapul, a tudományban azonban ezen eljárások nem elfogadhatók. Bár több irodalmár érvelt amellett, hogy a könyvek piacának kiszélesedése a „szerző halálához” vezetett, a biomedicinában zajló Big Science változások mentén nem figyelhető meg ehhez hasonló tendencia (Barthes, 1977, Benjamin, 1969). Ennek épp az ellenkezője történt. Minél inkább kollektív, korporatív és ipari jellegűvé vált a kutatási környezet, annál erősebb ellenállás figyelhető meg e tendencia a szerzőség és a felelősség fogalmára gyakorolt hatásának elfogadásával kapcsolatban. Sőt, ezen ellenálláson túl konkrét válaszlépéseket is foganatosíthattak az egyéni felelősség eróziójára reagálандó. Az ICMJE példának okáért éveken keresztül egyre szigorúbb irányelveket fogalmazott meg a szerzőséggel kapcsolatban: Ezekben arra törekedtek, hogy a szerzőséget a projekthez való „lényegi” hozzájáruláshoz kössék, és hogy az érdem egy olyan taxonómiáját fejlesszék ki, amelyben különbséget lehet tenni a (felelősségvállalás értelmében definiált) szerzőség és az elismerés egyéb formái között, amelyeket nem a társszerzők listájánál tüntetnének föl,

⁵ A nagy részecskefizikai kísérletekre vonatkozó szerzőségi protokollokról lásd Galison *The Collective Author* című, a *What is a Scientific Author?* című, a Harvard University-n, 1997 márciusában rendezett konferencián elhangzott előadását. Figyelemre méltó, hogy a csalás és a felelősség iránti érdeklődés nem olyan erős a fizikusok, mint az orvostudományi kutatók körében.

hanem egy különálló, *Köszönetnyilvánítás* szekcióban, s amely, más javaslatok alapján, a filmek stáblistájára emlékeztethetne (Culliton, 1988, Garfield, 1982). Az ICMJE 1997-es *Egységes elvárások az orvostudományi folyóiratokhoz közlésre leadott kéziratokkal szemben* szövegében így fogalmaz:

„Minden szerzőként feltüntetett személy szerzőnek tekintendő. A szerzőség sorrendjének meghatározása a társszerzők közös döntése kell legyen. Minden szerzőnek olyan mértékben kell hozzájárulnia a munkához, hogy nyilvános felelősséget viselhesen annak tartalmáért. Szerzőként az tüntethető fel, aki lényegileg járult hozzá az (1) alapkoncepcióhoz és a kivitelezéshez, vagy az adatok elemzéséhez és értelmezéséhez; (2) a cikk megszövegezéséhez vagy lényeges intellektuális tartalmának kritikai felülvizsgálatához; és (3) a közlésre szánt verzió végső jóváhagyásához. Az 1., 2. és 3. feltétel mindegyikének teljesülnie kell. Pusztán a pénzügyi támogatás előteremtésében vagy az adatgyűjtésben való részvétel nem jogosít fel a szerzősége. A kutatási csoport általános szupervíziója szintén nem elegendő a szerzőséghez. A cikk bármely olyan részéért, mely döntő fontosságú a főbb konklúziók szempontjából, legalább egy szerzőnek felelősséget kell vállalnia. A szerkesztők felkérhetik az egyes szerzőket, hogy leírják, mely részhez járultak hozzá, ezen információ pedig közzétehető.” [...] „A multicenteres vizsgálatokat egyre gyakrabban tulajdonítják korporatív szerző(k)nek. A csoport minden, szerzőként nevesített tagja esetében teljesülnie kell a szerzőség az *Egységes elvárásokban* megfogalmazott kritériumainak. A csoport azon tagjainak nevét, akik esetében nem teljesülnek e kritériumok, beleegyezésükkel a köszönetnyilvánítás szekcióban vagy egy függelékben kell feltüntetni” (ICMJE,

1997). A kutatás egyre korporatívabbá válásáról szóló elemzésekkel párhuzamosan az orvostudomány megváltozott ethoszával kapcsolatos aggályokkal is egyre gyakrabban találkozni. Gyakran tesznek egyenlőségment a Big Science és a Big Business közé, mely analógia legalább annyira utal a magánszektor támogatásának lényegi szerepére, mint a biomedikális kutatások egyre szélesebb körűvé válására (Laskin, 1987; Caellegh, 1991). Ebből kifolyólag a szakértők úgy vélik, a többszerzőjűség tendenciájában nemcsak a modern kutatás komplexebbé válása, hanem egy egyre növekvő vállalkozói ethosz is tükröződik. Ezt az érdem és a szakmai előmenetel egyre kompetitívabb, publikálásalapú uralmára adott hibás válaszlépésnek tartják (Angell, 1986; Engler et al., 1987, Rennie – Flanagan, 1994; Smith, 1994; Shapiro et al., 1994). E komplex, vállalkozói és kompetitív környezet nyomására e szakmák képviselői kvázi arra kényszerülnek, hogy a szerzőséget egyre direkterben az érdemhez, mint a felelősséghez kössék, azaz hogy a szerzősége úgy tekintsenek, mint „egy zsetonra egy gazdasági játékban”.⁶ A szerzőség zseton-attitűdjével foglalkozó szakértők elismerik, hogy a tudósoknak mély aggályaik vannak a szakmai érdemmel és előrehaladással kapcsolatban. E szakértők explicite a tudomány elsődleges „valutájaként” hivatkoznak a szerzősége, de azon sajnálkoznak, hogy milyen „inflációt” okozhat egy ilyen valutának a többszerzőjűség elterjedése (nem is beszélve a csalásról és egyébe

⁶ A NIH-ben (*National Institutes of Health*, Országos Egészségügyi Intézetek) 1988. május 31-én a *Tudományos szerzőségről* tartott előadás jegyzőkönyve Alan Schechter nyilatkozatával kezdődik, melyben Schechter a konferencia apropóját „egy itt, az NIH-ban elkövetett vélelmezett csalás kivizsgálásának a részben tragikus eredményében” jelöli meg.

problémás gyakorlatokról, melyeket ugyan-ezen, a tudományos érdem akkumulációjára irányuló nyomás tisztázhat) (Laskin, 1987; Caelleigh, 1991). Az orvostudományon eluralkodni látszó „kapitalisztikus” ethoszt kritizálva végül maguk is az „inflálódás” fogalmiságával operálva hívják fel a figyelmet a tudományra leselkedő veszélyre. Végző soron tehát egy olyan kategóriát alkalmaznak, mely épp azon piaci logika elfogadását tükrözi, mellyel szembe kívánnak helyezkedni. Ehhez hasonlóan e szakértők azt is sajnálatosnak tartják, de nem tagadják, hogy a kutatási támogatások elosztása vagy a tudományos előmenetel esetében gyakorlatilag sokszor inkább a közlemények mennyisége, mint minősége a döntő tényező (Rennie – Flanagin, 1994). Müközben helytelenítik e szituációt, és változásokat sürgetnek (például az előléptetések érdekében benyújtott publikációk számára vonatkozó kvótarendszer bevezetését), elismerik, hogy az orvostudományt átható Big Business mentalitás nagyon is velünk marad, s aligha valószínű, hogy a közeljövőben eltűnne. Ami azt jelenti, hogy e széles körű és kiemelkedően aktív szakmai környezetben anyagi korlátai vannak a jelöltek és a jelentkezők munkáinak inkább minőségi, mint mennyiségi szempontbeli értékelésére fordítható időnek és energiának (Angell, 1986). Etikailag kérdésesnek tartott gyakorlatok sora virágozik: a „szalámi tudomány”, az „LPE”-k (Legkisebb Publikálható Egységek), valamint az első szerzőség rotációs rendszerű szétosztása különböző diszciplínával foglalkozó lapokban leközlött, egymáshoz kapcsolódó publikációk sorozatában.

A csalás és a szerzőség geográfúja

Az orvostudományi gyakorlat szerkezetében bekövetkezett iménti változások háttéré előtt

a tudományos csalások (vagy vélelmezett csalások) sora tette még sürgetőbbé a tudományos szerzőségről szóló vitákat. John Darsee és Robert Slutsky esetére, vagy aktuálisabbat említve, az ún. (vagy helytelenül így titulált) „[David] Baltimore-esetre” jelentős figyelem irányult a populáris médiában, mely médiafigyelem tovább növelte a tudományos közösségre és a döntéshozókra nehezedő nyomást. Néhány esetben azon idősebb tudósok, akik neve a közlemény szerzői névsorában szerepelt, azt állították, hogy nem felelősek a fiatalabb kollégáik által elkövetett hibákért, visszaélésekért. Következésképp Darsee-t,⁷ Slutskyt és a hozzájuk hasonló szakembereket tették felelőssé, nem pedig a becsületes (bár elfoglalt) laborigazgatókat vagy intézetvezetőket, akik egy olyan gyakorlat alapján egyeztek bele nevük feltüntetésébe e közleményekben, melyre azóta „tiszteletbeli” vagy „ajándék” szerzőségként hivatkoznak. Hasonló esetek és indoklások mind a mai napig előfordulnak. Noha a tudományos csalások nem minden esetben redukálhatók olyan szituációkra, melyekben az idősebb kutató nem vállalt felelősséget fiatalabb kollégája munkájáért, érdekes módon a probléma ezen aspektusa kapta a legnagyobb figyelmet, a tiszteltbeli szerzőség pedig egyfajta szitokszóvá vált a tudományos visszaélésekről folytatott vitákban. Ezen idősebb tudósok és anyaintézményeik (UCSD [The University of California, San Diego], Harvard, MIT) közismert-sége nem magyarázza meg teljes mértékben,

⁷ Walter W. Stewart és Ned Feder lelkiismeretes elemzése John Darsee publikációiról e tendencia paradigmatis példája. Ebben konklúziójuk a következő: „Szokatlanul nagy mértékben bízták a tudósokra saját tevékenységeik szabályozását. Az önszabályozás priviligium, amit bölcsen és szigorúan kell alkalmazni, különben elveszhet.” (Walter, Stewart-Feder, Ned 1987)

miért vált ilyen hangsúlyossá a család ezen aspektusa. Noha nem tisztem felmenteni vagy elítélni az iménti ügyek érintettjeit, úgy vélem, hogy a tiszteletbeli szerzőségekre eső kiemelt figyelem az azzal kapcsolatos nehézségekre utal, hogy a tudósok jogos érdemének és felelősségének megítélését egy kollaboratív projekten belüli szerepük és helyzetük (is) befolyásolja, illetve hogy a felelősségre vonás – legyen mégoly indokolt is – nem fogja kiküszöbölni a probléma szociológiai gyökereit. Mindazonáltal a szerzőséggel kapcsolatos attitűdök földrajzi változatossága azon tény miatt látszik a valóságnál csekélyebbnek, hogy a tudomány fogalma hajlamos a különféle diszciplínák, az eltérően szituált egyének és intézmények egész sorát a homogenitás aurájába burkolni (Shapiro et al., 1994). Ahogy a társadalomban, úgy a tudományban sem ugyanolyanok az emberek (noha lehetnek ugyanazon állam polgárai): munkások, menedzserek és törvényhozók, s e különbségek nem nivellálhatók, hanem konstitutívak. A tudományos kultúrának azonban, lévén olyan értékeket hangsúlyoz, mint a bizalom, a kolegialitás és az érdekmentesség, kevés eszköz áll e feszültségek és hatalmi különbségek figyelembevételére és kezelésére. A liberális ökonómiában azonban bőségesen akadnak olyan kategóriák, melyeken keresztül ezek problémás volta megvilágítható, és több jogi intézmény is a rendelkezésünkre áll ezek megoldásában. Következésképpen, míg a liberális gazdaság számára nem okoz problémát ezen éles gazdasági konfliktusok a szellemi tulajdonjogról folyó vitákban játszott szerepének elismerése, addig a tudomány inherens módon szerényebb eszköztárral rendelkezik arra vonatkozóan, hogy tudomásul vegye: a felelősségről, érdemről és szerzőségről folyó vitákban a különböző érdekcsoportok

küzdelme is tükröződhet (Boyle, 1996). Mindazonáltal, a kora nyolcvanas években zajló családi botrányok egyik öröksége éppen e különböző érdekek és pozíciók feltérképezése legalább három ilyen érdekcsoport vonatkozásában: 1. A Kongresszus és a finanszírozó intézmények 2. az egyetemek, kutatóintézmények és akadémiai folyóiratok és 3. a kutatásban részt vevők maguk (mely csoport osztható tovább junior és szenior kutatókra). A Kongresszus és a finanszírozó intézmények néhány tagját, illetve azon tudósokat, akik feladata tudóstársaik figyelemmel kísérése volt, egyre inkább foglalkoztatni kezdte a kutatási támogatásokkal való visszaélés és az e családok miatt az orvostudományi kutatásra és az azokat támogató politikusokra és intézményekre vetülő negatív megítélés. Szerepük és érdekeltységük révén nem meglepő, hogy ezen érdekcsoportok a felelősséggel azonosítják a szerzőséget, a tiszteletbeli szerzőséget pedig azon fenomén emblematisz példájának tekintik, amely szerint a megfelelő támogatásban részesülő tudósok elbizakodottakká is válhatnak abbéli meggyőződésükben, hogy nekik nem szükséges kivívniuk azt a külső szabályozástól való függetlenséget, mellyel őket – más szakmák képviselőitől eltérően – felruházták.⁸ Ezen érdekcsoport szerint a tudománynak meg kell tisztulnia a visszaélésektől, és/vagy létre kell hoznia saját szabályozási infrastruktúráit, vagy szembe kell néznie a kormányzati szabályozás lehetőségével. Bizonyos fokig e lehetőség öltött testet

⁸ John Dingell, a Kongresszus tagja szerint „a tudósoknak meg kell érteniük, hogy a legjobb út – talán az egyetlen –, mellyel elkerülhetik egy »tudományos rendőrség« fenyegetését, ha önmaguk bizonyítják be, hogy képesek és akarják is önmagukat szabályozni. Ez morális kérdés, ugyanakkor saját érdekük is” (Dingell, 1993).

1989-ben az Office of Scientific Integrity (OSI, Tudományos Integritás Hivatala) és az Office of Scientific Integrity Review a Public Health Services (Közegészségügyi Szolgálat) keretein belüli létrehozásával, majd 1992-ben az OSI és az OSIR (Office for Research Integrity, Kutatási Integritás Hivatala) újszervezésében. Ugyanebben az évben egy amerikai ügyvéd már odáig ment, hogy azt javasolja: a jogrendszernek kellene ítéleteket hozni a tudományos visszaélésekkel kapcsolatos panaszok esetében – mely lehetőséggel, az egyetemek nagy bánatára, egyre gyakrabban élnek. Az egyetemek, a kutatási intézmények és a folyóirat-szerkesztők gyorsan reagáltak e folyamatokra, ám e vonatkozásban más a tét az egyetemek és a folyóiratok számára. Az egyetemek a folyóiratok és azok szerkesztőségi gyakorlataira (szakértői rendszerre stb.) szeretnének támaszkodni a tudományos munka megfelelő színvonalának biztosítása és a visszaélések felderítése érdekében, és azért is, hogy felhívhassák a figyelmüket a potenciális problémákra.⁹ A folyóiratok ezzel szemben úgy vélik, hogy bár ők minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy a szerzők névsorában feltüntetett szerzők által készített minőségi közlemények megjelenését lehetővé tegyék, az ítéletalkotás már nem az ő hatáskörük (Rennie – Flanagin, 1994). Szerkesztők végső soron nincsenek ott a laborokban, és anyagi forrásaik sem teszik lehetővé, hogy az értékelésben a lektorálásán

túl részt vehessenek. A folyóirat-szerkesztők mindenesetre a (lektori funkcióban tevékenykedő) tudósok beszámolóí alapján hozzák meg döntéseiket. A szerzőség vonatkozásában jelenleg a legtöbb folyóirat-szerkesztő (főként azok, akik elfogadják az ICMJE irányelveit) egy ehhez hasonló nyilatkozat aláírását követeli meg a szerzők mindegyikétől: „Igazolom, hogy elégséges mértékben vettem részt a munka koncepciójának és tervezésének kidolgozásában és az adatok elemzésében (ha adott munka vonatkozásában alkalmazható e kategória), továbbá a kézirat elkészítésében ahhoz, hogy azért nyilvános felelősséget vállalhassak. A kéziratot hiteles, érvényes munkán alapulónak tartom, a kézirat végleges változatát áttekintettem, azt publikálásra alkalmasként jóváhagytam. Engem szerzőként feltüntetve sem e kéziratot, sem ezzel lényegileg megegyező tartalmat nem publikáltak vagy fogadnak el jelenleg publikálásra máshol [...]. Elfogadom továbbá, hogy amennyiben erre felkérnek, a szerkesztők vagy megbízottjaik számára a kézirat alapjául szolgáló adatokat vizsgálat céljára hozzáférhetővé kell tennem.” (ICMJE, 1997)

Az ehhez hasonló nyilatkozatok furcsa helyzetbe hozzák a folyóiratokat. Magukat az érdem adományozójaként kell reprezentálniuk, mindeközben azonban az általuk adományozott érdemmel járó felelősség minimalizálására törekednek. Így végső soron az sem egyértelmű, hogy a folyóiratok azt szeretnék-e, hogy kiadóként vagy nyomdaként tekintsenek rájuk. Nem azt tartom meglepőnek, hogy a szerkesztők – érthető módon – elővigyázatosak azzal kapcsolatban, mennyiben is képesek a gyakorlatban igazolni az igaz tudást, sokkal inkább azt, hogy a tudományos szerzőség és állításaik igazságértéke bizonyításának terhet teljes egészében a tudósokra hárít-

⁹ A *The Journal of the American Medical Association* (JAMA) szerkesztői szerint: „Az anya-kutatóintézetek olyan érmékként fogják fel a közleményeket, melyek az akadémiai előrelépéshez vezető utat szegélyező sorompókon való áthaladáshoz szükségesek a kutatók számára. Ha pedig az előléptetés felett döntő tesztleletek jól működnek, akkor legalább annyira mérlegelnek is, mint amennyire ezen érméket számolják.”

ják, mintha ezen igazoláshoz a tudomány jutalmazási rendszerének (melynek a folyóiratok lényegi elemét képezik) vajmi kevés köze volna. A szerzőség individualitása s annak a teljes felelősséghez kötött volta mellett kitarítani oly kategorikus szemlélet, hogy ezáltal azt a munkát várjuk el a szerzőktől, amelynek elvégzése a szakmai lektorálás rendszerének a feladata volna – ám az mégsem képes azt teljes mértékben ellátni. Függetlenül attól, felkészültek-e a rá vagy sem, a kutatók önként kell vállalkozzanak egy kvázi „lehetetlen küldetésre”. Nem azt akarom javasolni, hogy a lektoroknak formálisan is társfelelősséget kellene vállalniuk az általuk lektorált cikkekért, csupán azt állítom, hogy a tudományos szerzőség jelenlegi definíciója alapján a szakmai lektorálás intézménye nem egy, az igazolásra valóban képes rendszer, hanem alig több, mint egy ingyenes (és felelősségmentes) konzultációs szolgálat a szerkesztők számára. Noha a folyóirat-szerkesztők – dicséretes módon – minden tőlük telhetőt megtesznek a tiszteletbeli szerzőség problémájának felszámolása érdekében, azzal azonban, úgy látszik, már nincsenek tisztában, hogy saját folyóirataik elismertsége is egy, a tiszteletbeli szerzőséggel strukturális hasonlóságot mutató folyamaton alapul. Ha elismerésben részesítik az általuk közölt cikkeket, a folyóirat érdeme is ezzel arányosan nő. Ha azonban probléma merül fel, a szerkesztők nyugodtan állíthatják, hogy nem felelősek érte (ahogy a lektorok sem), és egyedül a szerzőket lehet hibáztatni. A tudományon kívül, ahol a hitelesítés korlátai elfogadott tények, ez nem is volna probléma. Példának okáért az Egyesült Államok Szabadalmi Hivatala (U. S. Patent and Trademark Office) kiadhat egy szabadalmat anélkül, hogy ellenőrizné, az adott eszköz vagy eljárás valóban működőképes-e. Előzetesen

csak azt ellenőrzik, fennállnak-e szembetűnő átfedések a szóban forgó és a már bejegyzett szabadalmak között, ám ezek után már az ötletgazda dolga, hogy olyan embereket találjon, akik értékelik az ötletét, ahogy az is, hogy a bíróságon ellentétes követelések esetén megvédje szabadalmát. A szerzői jog esetében ugyanez a helyzet. Piaci környezetben tehát a szerzőség nem abszolút, hanem egy olyan forrás, készlet, amelyet további munka, idő és kiadások árán kell továbbfejleszteni (és esetleg megvédeni). A jutalmazási rendszer logikája szerint ezzel szemben a szerzőség éppoly abszolút, mint azon állítások igazsága, amelyekben az nyugszik – egy olyan igazság, mely nem tárgyalható bíróságokon vagy képezheti szerződés tárgyát. A szerzőség érdeme valami majdnem azonnaliként kontsruálódik. Felfedezel egy igaz állítást, felelősséget vállalsz érte, publikálsz, és megkapod az érte járó érdemet. Más termékektől eltérően az igazságot nem kell továbbfejleszteni ahhoz, hogy (f)elismerhető legyen. A tudományban a szerző a „benyújtás” pillanatában részesül a munkájáért járó érdemben. A szakmai lektorálási rendszer logikai funkciója az igazság igazolása. Éppen úgy, ahogy az ember letétbe helyez egy csekket, a bank „felülvizsgálja”, majd felveszi az érte járó összeget. Gyakorlati értelemben azonban a bank (a szakmai lektorálási rendszer) nem képes ilyen alaposan és gyorsan mérlegelni. A tudós a letétbe helyezett „csekk” összegéért járó teljes érdemet kézhez kapja, ám azt, ha vitatottá válik, a későbbiekben bármikor visszavehetik tőle. A csekk azonnal kifizetésre kerül, ugyanakkor sohasem kerül igazán kifizetésre. A liberális gazdaságban a szerzői jog vagy egy szabadalom odaítélése gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ember csekkje potenciálisan jónak tűnik, az pedig már az adott emberen áll, milyen

aktuális értékre tesz szert vele a piacon. Az igazolás korlátai ismertek és elfogadottak, ám rengeteg eszközzel kezelhetjük e korlátozottságot. Bár a tudomány jutalmazási rendszere gyakorlatilag szembesül a szakmai lektorálási rendszer korlátaival, ám ezt nem ismerheti el teljes mértékig anélkül, hogy kockára ne tenné saját logikáját – azt a logikát, mely az igazság abszolútságán alapul. Ezen ellentmondást megoldani nem, csak elodázni képesek abban reménykedve, hogy sohasem mutatkozik meg, azaz abban, hogy a tudományos állítások sohasem bizonyulnak majd csaláson alapulóknak.

Specifikusság versus lehetőségfeltételek

Míg a Kongresszus, az egyetemek és a folyóiratok a totális felelősséghez kötik a szerzőséget, addig a kutatók maguk hajlamosak az érdem, a munka és a szerzőség közötti kapcsolatot hangszúlyozni – a felelősségnek csak egy korlátolt fogalmát kötve azokhoz. A szerzőségi irányelvekről szóló szerkesztői cikkekre válaszolva a kutatók rámutatnak a hatalmi különbségek szerzőségről szóló vitákat formáló szerepére. A folyóirat-szerkesztők szervezetekbe tömörülnek, (inkább saját) igényeiket és elvárásaikat (mintsem a kutatók hétköznapi realitásait) tükröző irányelveket fogalmazhatnak meg, véleményüket pedig könnyen közzétehetik saját folyóirataikban. Az egyéni kutatók többsége nem bír ilyen hatalommal. Mintha a „szakszervezetbe tömörülésre” irányuló vágyukat fejeznék ki a tudósok, lévén látszólag úgy érzik, olyan szerzőségi irányelvek befogadói végén foglalnak helyet, melyek alakulását maguk nem befolyásolhatják. A tudósok egyre gyakrabban adnak hangot elégedetlenségüknek. Egy 1988-as, szerkesztőnek címzett levél a következőképpen fogalmaz: „Arra a nyilvánvalóan

abszurd, ugyanakkor egyre több felől hangoztatott felvetésre szeretnék reagálni, miszerint egy adott közlemény minden szerzőjének felelősséget kellene vállalnia a közlemény minden részletéért. Ha e szabályt elfogadnák, úgy effektíve leállna a multidiszciplináris kutatás.” (Goldstein, 1988) Mostanság pedig a *Science*-nek írott levelek hangvétele vált egyre élesebbé az ehhez hasonló megjegyzések miatt: „neveltséges azt hinni, hogy minden egyes szerző kezeskedhetne vagy hogy kezeskednie kellene minden társáért”, vagy: „Ha a házastársakat nem tartjuk felelősnek partnerük tetteiért, miért kellene úgy gondolnunk, hogy a kollégákat felelősnek kell tartanunk? E felelősség-tételezés mindkét esetben a mindentudás vélelmzésével volna egyenértékű, egy mindentudó tudósok pedig feltehetőleg nem lenne szüksége kollégákra” (Gilson et al., 1997). Egy harmadik vélemény a következő szavakkal adott hangot nyílt szkepszisének arra vonatkozólag, hogy egy többszerzőjű közlemény esetében a felelősséget minden társszerzőnek viselnie kellene: „Ez vagy ahhoz vezetne, hogy minden, egy szerzőnél több által jegyzett közleményt vissza kell utasítanunk, vagy egy olyan mérvű nagylelkűség tiszteletben tartását követelné meg, mely alapján a tudósok belenyugszanak saját karrierjük lerombolásába az olyan esetekben, ha történetesen egy csaló tudóssal közös laborban dolgoznak” (Gilson et al., 1997). Egy, a University of Newcastle számos orvos kutatója által kitöltött kérdőív alapján készített jelentésből pedig az derült ki, hogy e tudósok jelentős hányada nem tudta visszaidézni az ICMJE szerzősége vonatkozó, alapvető elvárásait, amikor pedig elárulták nekik, mik is voltak ezek, azokat elfogadhatatlannak tartották. A válaszadók közül sokan (49%) olyan helyzetekről is beszámoltak, ami-

kor megítélésük szerint valaki jogosult lett volna a szerzősége, ám mégsem tüntették föl akként. Összességében úgy látszik, hogy a kutatók inkább a szerzőség korlátozott, nem pedig a globális felelősséget maga után vonó fogalmával rokonszenveznek, a szerzőséget pedig olyasminek tekintik, amit nem csak azokra kellene kiterjeszteni, akik elvileg minden egyes részeredményt védelmükbe tudnak venni, hanem mindenkire, aki hozzájárult a kísérlet megvalósításához, tehát a laboránsokra vagy azokra a gyakorló orvosokra is, akik a páciensek felkutatásában és követésében vettek részt, ám alig vagy semmilyen részük nem volt az adatok kiértékelésében. A szerzőség elsődlegesen az érdemhez és a munkához, s nem az abszolút felelősséghez kötött felfogását nemcsak a „munkások”, hanem némely tapasztalt tudós is a magáénak érzi, ez pedig az érdemek a fiatalabb kollégáikkal és beosztottjaikkal való (impliciten vagy expliciten felvállalt) elosztását is befolyásolja. Például a tiszteletbeli szerzőség megjelenése is azon szemlélet fontos bizonyítéka, miszerint egy laboratóriumvezetőre, aki a helyszínt, a felszerelést vagy a presztízt biztosította, és aki segítséget nyújtott az anyagi támogatásokhoz és a publikációkhoz való hozzáféréshez, (ön-maga és talán a kollégái is) egyfajta befektetőnek tekintenek. Egy „jelen nem lévő” laborvezető szerepe azon orvos szerepéhez hasonló, aki a páciensek felkutatásában vállalt szerepet, ám nem feltétlenül vett részt az adatok kiértékelésében vagy a végső szövegváltozat megfogalmazásában. Talán sem az igazgatónak, sem pedig az orvosnak nincs orozslán-része a specifikus eredményekben, ám mégiscsak ők voltak azok, akik lehetővé tették ezen eredményeket. Bizonyos tekintetben a tiszteletbeli szerzőség egy, a korai modernitás korában igen általános jelenségére emlékeztet:

egy mű azon patrónusnak ajánlására, aki támogatja a szerzőt, vagy aki kiemelt szociális státuszánál fogva legitimációhoz, közismertséghez és a könyvében közzétett állítások plagiarizálásával szembeni védelemhez tudta segíteni a szerzőt (Biagioli, 1996). Ha valaki úgy ítéli meg, hogy e praxis akkoriban még elfogadható volt, ma azonban már nem az, ez nem azt jelenti, hogy a régebbi korok tudósai etikátlanok lettek volna, pusztán azt, hogy a szakmai etikák nem történelmi kontextustól függetlenül létező princípiumok, sokkal inkább olyasmik, amelyek együtt fejlődtek ki a tudomány jutalmazási rendszerével. Azok a kutatók, akik szembeállnak a szerzőség azon definíciójával, miszerint az inherens módon individuális (mintsem kollektív) és az abszolút (semmint a korlátozott) felelősséghez kötött, úgy tűnik, hogy a korporatív érdem és befektetések fogalmiságában gondolkodnak – olyan befektetésekében, melyeket a szerzőségi érdemmel „fizetnek vissza”. S bár könnyű észrevenni, milyen mértékben állnak is szemben e praxisok a tudomány jutalmazási rendszerének logikájával, azok nagyon is akkurátusan tükrözik a kutatók nagy volumenű, jelentős forrásigényű s időben és térben is kiterjedt projekt során kialakuló szemléletmódját. Ezek széles körűek és *kvázi-kapitalisztikusak*. Kvázi-kapitalisztikusnak nevezem őket, mert az akadémiai orvostudományban a szerzőség továbbra is a név, és nem pénz kérdése. Annyiban kapitalisztikus csupán, amennyiben a szerzőséget úgy kezelik, mint ha az egy részvény lenne egy bizonyos projektben, illetve amennyiben a felelősséget is korporatív módon fogják fel. Így tekintve a felelősség nem abszolút fogalom (ahogy azt a tudomány jutalmazási rendszere megkövetelné), inkább olyasvalami, amely csak a résztvevő saját részvényére korlátozódik a projekt-

ben. Az ICMJE és a nagy volumenű projektek néhány résztvevőjének az álláspontja közötti különbséget a következőképp foglalhatjuk össze: az ICMJE a tanulmányokban szereplő specifikus állításokra vonatkozó felelősségre fókuszál, míg utóbbiak a szerzőséget azon résztvevőkhöz kapcsolják, akik a tanulmány lehetőségfeltételeit biztosították. Az ilyen típusú felosztás nem új. A korábban tárgyalt típusú distinkciókat reprodukálja (logikájukat, de nem tartalmukat tekintve): a szabadon felhasználható és a magántulajdon közöttit, a tudomány esetében pedig a specifikálatlan természet/igazság és a specifikus igaz állítások között húzódót. Az ICMJE úgy fogalmaz, hogy „pusztán a pénzügyi támogatás előteremtésében vagy az adatgyűjtésben való részvétel nem jogosít (fel) a szerzősége”, azaz az ICMJE a szerzőséget kizárólag azokhoz a (rész)feladatokhoz köti, melyek specifikus eredményre vezettek, s nem pusztán a lehetőségfeltételek megteremtéséhez járultak hozzá. E logika mentén a gyakorló orvosokra, akik a páciensek felkutatásában vettek részt (vagy más szempontból egy esz-közgyártóra, egy laborasszisztensre, egy karbantartóra vagy egy „személyesen jelen nem lévő” lorigazgatóra), olyan résztvevőkként tekintenek, akik munkája nem volt specifikus a projekt szempontjából. Bár valóban hozzájárultak annak létrejöttéhez, ám ahhoz már nem, hogy annak eredménye X, s ne Y legyen. Tehát az az egyén tekintendő szerzőnek, aki behelyettesíthetetlen, akinek a részvétele a tanulmányban az eredmények szükséges és elégséges feltétele volt. E fogalmiság keretében a szerző a „(per)döntő kísérlet” egyfajta megtestesült megfelelője volna. Ennek megfelelően az igazság egy akként felfogott kísérlet eredménye, amely több, lehetséges eredménye közül csak egyetlen lehet: a kísérlet

lefolytatása előtt valódi okként feltételezett ok eredménye. Az ICMJE szerzősége vonatkozó irányelve mintha a természeti kauzalitás iménti modelljét kívánná átültetni az emberi tevékenységek szférájába. A szerző az a személy – és csak ő az a személy –, aki a kutatási projekt eredményét „okozta”. Természetesen egy cikkhez több szerző is tartozhat, ám az ICMJE irányelvei a többszerzőjűséget különálló szerzők gyűléseként kezelik, mind egyiküket teljes mértékben individuálisként és teljes mértékben felelősként tételezve. A társszerzőség nem jelenthet korporatív szerzőséget. Ha azonban az ICMJE álláspontja koherens, az legalább két további kérdést vet fel. Az első: mennyiben is alkalmazható a döntő kísérletből következő természeti kauzalitás szemlélete egy olyan környezetre, amelyben az emberi részvétel időben megszakításokkal tagolt és térben is megosztott? Eltérően a minden almára minden időben ható gravitációtól, egy kutatási projekt különböző aspektusain több ember munkálkodik gyakran különböző időben és különböző helyszíneken. A másik egy olyan taxonómia gyakorlati megvalósíthatóságának (s nem konceptuális helytállóságának) a kérdése, mely különbséget tesz a valódi szerzők érdeme és azoké között, akik csak a „köszönetnyilvánítási érdemre” jogosultak. A második kérdéssel kezdve: úgy tűnhet, hogy a tudományos érdem kategóriáinak a szerzőségeen kívüli valuta bevezetése általi kiszélesítése elméletileg az érdemadás új formáinak irányába vezethető el azt a nyomást, amely az egyéni szerzőség korporatív alkalmazásaihoz vezetett. Jelenleg azonban a legtöbb kutató számára nem sokat ér, ha a nevük a köszönetnyilvánítási szekcióban vagy más függelékben van feltüntetve (az ICMJE elvárásai alapján), lévén ezen érdemek nem követhetők nyomon a számítógé-

pes keresések által. Manapság pedig a biomedicinában a szerzői funkció szempontjából e kereshetőség döntő jelentőségű. Ezen túlmenően a szerzőség iménti megreformálása csak akkor volna működőképes, ha nemcsak a kutatókat, de azokat is alapvetően átképeznék, akik a munkahelyek, az előmenetel és a pénzügyi támogatás szempontjából értékelik őket.

Az idő, a tér és a munka kompressziója

Az első, bonyolultabb kérdésre visszatérve, úgy vélem, hogy egy kétfokú, a teljes körű – a közzétett állítások igazáért felelősséggel tartozó – szerző és mindenki más – akik „pusztán” ezen állítások lehetőségfeltételeit biztosították – között különbséget tevő rendszerrel nem egy fokozatos érdemskálát vezetnénk be, hanem a közreműködők két osztálya közötti összemérhetetlenséget. Az ICMJE irányelvei, melyek az időben és térben megosztott kollaboratív projektek egész sorát az egyéni erőfeszítésekre és a teljes felelősségre alapuló modellre törekszenek redukálni, az individuális szerző elképzelésének szó szerinti kiterjesztését tükrözik. Ezzel az iménti irányelvek egy hosszú múltra visszatekintő tradícióba illeszkednek, amely az individuális szerző tevékenységét hangsúlyozta a tudás előállításának folyamatában annak más szegmenseivel szemben. Az irodalomban a szerző jogi fogalma a XVIII. században alakult ki, főként mert így olyan nem anyagi objektumokat is be lehetett vonni a magántulajdon kategóriájába, mint a kifejezésforma és kreativitás; mely kategória korábban csak az anyagi létezőkre vonatkozott. Mind az írók, mind pedig kiadóik szembesültek azzal a költséggel, amelyet azon szerzői jogbitorlás okozott – melyet a könyvekről alkotott azon korai felfogás eredményezett, miszerint azok olyan tárgyak,

melyeket valaki megvesz, a tulajdonának tekint, majd pedig úgy és arra használja, amire csak akarja (beleértve azok újraelőállítását is). A szellemi tulajdonjog birtokosának tekintett szerző alakja a könyv vásárlója tulajdonjogának korlátozása céljából fejlődött ki, arra hivatkozva, hogy a könyv többet tartalmaz pusztán anyagiságánál – azaz van valami, amit nem lehetett átruházni az adásvétel aktusával. A szerző tehát egy piaci konstrukció volt, mely a könyvkereskedőket és az írókat is nagyon boldoggá tette. Ám felmerülhet a gondolat, hogy az ezen újsütetű tulajdonjogok birtokosaként értett individuális szerző hangsúlyozása helytelen képet közvetített az emberi tevékenységek azon hosszú soráról, melyek által az irodalmi mű létrejött. E félreábrázolás egyfajta kompressziót és szelekciót is magában foglalt. Az individuális szerző romantikus géniusznak tekintett történeti figurája az iménti, az emberi tevékenységek kompressziója általi félreábrázolás epitómája. Ebből következőleg a „műre” úgy tekintettek, mint ami a kreativitás egy azonnali aktusából, nem pedig a papírkészítők, betűmetszők, szerkesztők, tipográfusok, nyomdászok, könyvkötők és könyvtárosok időben elnyúló munkájából keletkezik (az azt megelőző irodalmi művek azon sorát nem is említve, melyekből a szerző az „ihletét” merítette) (Woodmansee, 1984). Ha nem is oly drasztikus, de egy ehhez hasonló kompresszió és szelekció a tudományos szerző alakjában is megtalálható. A kísérleti filozófia XVII. századi megjelenésétől fogva az individuális szerző alakja gyakran az eszközkészítők és laboratóriumi kisegítők hozzájárulásának elhallgatásán alapult, akikre alacsony társadalmi pozíciójuk és hitelességük révén nem az igaz tudás felfedezőiként tekintettek, és akik nevét a közzétett beszámolókból rendre kihagyták. A történelem folyamán

tehát a szerző mindig is inkább a tudományos érdem és szellemi tulajdon számontartásának hatékony kellékeként funkcionált, mintsem a tudás felfedezésére irányuló gyakorlatok pontos leírásának eszközeként. A szerzőalapú számontartási formák feszültségei a kezdetektől jelen voltak, azok a tudás előállításának komplexebbé és kiterjedtebbé válása nyomán (mind a tudományos, mind pedig a piaci ökonómiában) azonban még nyilvánvalóbbá váltak. Az ICMJE irányvonalaiiban megfogalmazott kétféle érdemtaxonómia logikája e történeti példákéval analóg: A határt mindkét esetben a szerző és azok között húzzák meg, akik megteremtették a szerző specifikus eredményeinek lehetőségfeltételeit. A kortárs biomedicinában a szerző definíciója nem kreativitásán vagy egyéni kifejezőmódján alapul, hanem a felelősségén. Bár a szerzőt meghatározó paraméterek különbözőek, ám a logika diszciplínákon és – kisebb mértékben – történelmi korszakokon átívelve mégis ugyanaz. Tény, hogy az ICMJE irányelveiben megfogalmazott szerző nem egy hiperindividualizált zseni. Egy ilyen figura jól működött a szerző (vagy könyvkereskedői) szellemi tulajdonra vonatkozó igényének legitimálása szempontjából, az irodalmi termék előállítását így egy olyan folyamatnak állítva be, mely során a szerző (szinte) semmit nem kölcsönzött az őt körülvevő kultúrából. A folyóirat-szerkesztőket azonban elsősorban nem a szellemi tulajdon maximalizálása érdekli, hanem a felelősség kérdésének a tisztázása. Ekképp a szerkesztők az individuális szerző alakját nem a kreatív zseni értelmében fogják fel, hanem azon személyt értik alatta, aki a kutatás folyamatának azon aspektusaiért tartozik felelősséggel, melyek a tudás előállításának folyamata során állandónak és változatlanoknak tekinthetők: a munka alapkoncep-

ciójáért, az összegyűjtött adatok elemzéséért és a közlemény megszövegezéséért. A szellemi tulajdonjogban az individuális génius az az egyén, aki képes a semmiből teremteni, míg a tudományban az individuális szerző az a személy, aki képes folyamatosságot és konzisztenciát vinni az egyébként heterogén folyamatokba. Noha az egyik alak esetében az azonnaliság, a másikéban pedig az állandóság a hangsúlyos, mindkettő a végső termék lehetőségfeltételektől való demarkálásának eszközeként funkcionál. Éket verve az elképzés és a megvalósítás közé, az ICMJE irányelvei két kategóriába osztják a kutatási gyakorlatokat: az egyikbe azok kerülnek, melyek egységesek, változatlanok, és elvben már a projekt kezdetén lefektették őket; a másikba pedig azok, melyek különböző időkben és helyszíneken megszülető és kialakuló diverz tevékenységekből, ötletekből és megfigyelésekből állnak össze – melyeket tehát jóval bonyolultabb akkurátusan számon tartani. Az adatok gyűjtése helyett az adatok elemzésének hangsúlyozása arra irányuló kísérletnek tekinthető, mely a térben és időben diverzifikált munkafolyamatokat egy specifikus helyszínen és időben megvalósuló tevékenységgé akarja kompresszálni. Noha aligha vitatná bárki, hogy az eredmények dokumentálása lényegi hozzájárulásnak tekintendő bármely tudományos projekt esetében, ám maga egy ilyen dokumentum szövege – mely jól körülhatárolható és könnyen hozzáférhető – ugyancsak felette kézhez álló a számontartás szempontjából. Olyan, a változásnak nem kitett dokumentum, amely mintegy megfagyott az időben, több helyszínen is hozzáférhető, s mégsem változik – szemben azokkal a komplex, időben és térben széttagolt tevékenységekkel, melyek összegzésének tekintik azt. Ám bármily logikusnak és meggyőzőnek

is tűnjön ez a megközelítés, ettől még korántsem biztos, hogy a munka alapkonceptiója egy vagy több különálló egyénhez köthető, vagy, hogy – a munkafolyamatok különböző kutatók közötti megosztása miatt – ezen alapkonceptiót a projekt kezdetén fektethetik le egyszer és mindenkorra. Hasonlóképpen, elméletileg az sem feltétlenül következik belőle, hogy a végső szövegváltozat megfogalmazását kellene azon érdemmel (a szerzőségével) jutalmazni, melyet összemérhetetlennek tekintenek (ahelyett, hogy egyszerűen fontosabbnak tartanák) a más részfeladatokért felelősséggel tartozók számára kiosztott érdemmel. Nem arról van szó, hogy a „munka alapkonceptiója” pusztán egy nagy meggyőzőerejű fikció volna, hogy a kutatás írott formátumú végeredményének a hangsúlyozása merő fetisizmus lenne, vagy hogy az ICMJE irányelvei elhibáztak volnának. E javasolt irányelveket a tudomány jutalmazási rendszerének logikája predeterminálja. A dolog lényege abban rejlik, hogy a szerzőség szempontjából konstitutívnek tekintett faktorok megválasztásában az tükröződik, hogy a számontartás irányelveit a liberális ökonomiával való szimbiózisuk is formálta. E logika olyan kategóriákkal operál, melyek inkább szolgálják a számonkérési folyamatokat, mint a kutatási gyakorlatok globális leírását.

Úgy gondolom, senkinek sincs ellenvétele azzal kapcsolatban, hogy a tudományban szükség van a számonkérhetőségre vagy a felelőségre. Ám a felelőséget az azt számon kérni hivatott protokolltól független, ahhoz képest előzetesen fennálló létezőként kezelik. A szerzőség azonban nem pusztán a tudás előállításának folyamatában betöltött emberi tevékenység számonkérésének a következménye, hanem éppen az a kategória, mely egy ilyen számonkérés lehetőségfeltételét bizto-

sítja. A szerzőség egyszerre számonkért és számonkérő. Amit szerzőségnek tekintünk a tudományban és szellemi tulajdonnak a liberális gazdaságban, koegzisztensek azon számonkérési rendszerekkel, melyek e kategóriákon mint konstitutív előfeltételeken – és nem mint a működésük keretétől szolgáló rendszertől függetlenül létező, empirikus kategóriákon – nyugszanak.

Következtetések

A történelem során a jogszabályok folyamatosan módosultak és alakultak annak érdekében, hogy az új termelési formák és érdekcsoportok megjelenéséhez igazodhassanak. A különféle nemzeti jogrendektől eltérően a tudomány jutalmazási rendszere számára jóval kevesebb eszköz állt a rendelkezésére az esetleges történelmi változásokhoz való alkalmazkodás érdekében. Véleményem szerint, ennek oka abban keresendő, hogy annak logikája történetileg az igazság és a felelősség abszolút felfogásával fonódott össze. Úgy vélem azonban, hogy a tudomány jutalmazási rendszere piaci irányú megreformálásával sem lehetne elérni a szerzőség önmaga által önnön céljaként kitűzött flexibilitását. Egyrészt a liberális gazdaság és a tudomány jutalmazási rendszere nem független egymástól, hanem komplementer viszonyban állnak, kettőjük kapcsolódási pontja pedig a szabadon felhasználható dolgok ködös kategóriája. Egyfelől a szabadon felhasználhatóság szférája legitimálja a liberális demokráciát, azon belül pedig a magántulajdon fogalmát, másfelől pedig ezáltal alapozható meg az igazság univerzálisként, transzparensként és érdekkentesként értett fogalma is. A tudomány és a liberális ökonomia is egy specifikációs folyamat keretében hoz létre értékeket (legyen az egy igaz tudományos állítás vagy szellemi

tulajdon), mely folyamat útja – a szóban forgó ökonómia függvényében – vagy a szabadon felhasználható felől vezet a magántulajdon irányába (az egyén kreatív kifejezésformáján keresztül), vagy a szabadon felhasználható szféráján belül halad a specifikálatlan természet irányából a specifikus igaz kijelentések felé (az egyéni tudós felelősségén át). Dióhéjban: a liberális gazdaság alapvető, a szabadon felhasználható és a magántulajdon közötti dichotómiája a tudomány világában – *mutatis mutandis* – az érdem, a szerzőség, a felelősség és az igazság alapjainál, a lehetőségfeltételek és specifikus állítások között húzódik. A specifikus, individuálisan előállított állítások és termékek, valamint az ezeket lehetővé tevő dolgok közötti alapvető különbségtétel mindkét esetben szükségszerű, egyszersmind inherens instabilitást eredményez. Következésképp a tudomány és a piac szerzőségdefiníciói – az e megkülönböztetésben gyökerező definíciók – pusztán ezen instabilitást tesztelik meg. Így pedig egy korporatívabb és piaci alapú szerzőség felé történő fogalmi elmozdulás sem oldaná meg a tudományos szerzőséget alapjaiban átható fogalmi feszültségeket. Noha magam kedvelem a hibrideket, jelen esetben a piaci és a tudományos szerzőség keresztezése által nem két különböző, egymást kölcsönösen erősítő entitás egyesülne, hanem két együtt (bár komplementer viszonyban) kifejlődött és hasonló típusú feszültségektől terhelt kategória. Terméketlen keresztezés volna ez. Ugyanakkor az ICMJE-éhez hasonló irányelvekből, melyek a tudományos és a piaci ökonómia szétválasztásának a megerősítését célozzák, valószínűleg több elégedetlenség, mint életképes megoldás születik. A kettő közötti határ megerősítése nem fogja megoldani a problémát, lévén az mindkét rendszer esetében azokon belül keresendő. E

két különböző és egymással komplementer viszonyban álló ökonómia egyre közelebb kerülése csak nyilvánvalóbbá tette a már korábban is fennálló problémákat. Összességében nem gondolom, hogy rendelkezésre állnának a tudományos szerzőség forradalmának és új paradigmáinak a feltételei. Annyi feszültséggel terhelt a legkülönbözőbb irányokból, hogy a tudományos szerzőség minden inherens instabilitása ellenére szinte mozdíthatatlanná vált. Noha implicite tisztában vagyunk azzal, hogy szükséges volna új alapokra helyezni a szerzőséget, úgy vélem, a megoldási javaslatok könnyen azon kapják magukat, hogy a saját farkukba harapnak, gyakran épp azon feszültségeket reprodukálva, melyeket fel akartak oldani. Ez nem az elszántság vagy az átgondoltság hiánya miatt alakult így. Egy fogalmilag „helyes” definíció légvárának hajszolása helyett azonban egy pragmatikusabb pozíciót is felvehetünk, belátva, hogy a (tudományos vagy bármilyen) szerzőség mindig is kompromisszumok kérdése volt, és még nem állt elő olyan új helyzet, amelytől ez megváltozott volna. Az e kompromisszumra épülő logika azonban felveti annak a kérdését, mely testületek tiszte volna annak a megvitatása. A szabályozásokról jelenleg folyó viták azonban, legyenek logikailag oly koherensek és jószándékuak is, döntően felülről szerveződők. Ez pedig olyan infrastruktúrák szükségességére utal, melyek alkalmasak arra, hogy lehetőséget biztosítsanak a különböző szerepű és tapasztalatú kutatók reprezentatív része számára a jövőbeli, a szerzőségre vonatkozó protokollok demokratikus megalkotásában való részvételre. Lévén jórészt szerkesztők és adminisztratív dolgozók vitatkoztak eddig róla, a szerzőséget adminisztratív problémaként állították be. Ám az ezzel szemben egy olyan probléma, melynek gyökerei oly mesz-

szire és mélyre nyúlnak, hogy feloldásához a tudomány jutalmazási logikájának egyfajta „alkotmánymódosítása” volna szükséges. Végző soron az igazi kihívás éppen ilyen infrastruktúrák kialakítása lenne, hogy megteremt-hessük a széles körű viták lehetőségét és a

tudományos szerzőség valóban használható definíciójának lehetőségfeltételeit.

Kulcsszavak: szerzőség, tudományos érdem, tudományos felelősség, lektorálás, tudományetika, ajándék szerzőség, szellem szerzőség

IRODALOM

- Alexander, Robert (1977): Editorial: Trends in Authorship. *Circulation Research*. 1, 4, 281–282. • <http://circres.ahajournals.org/content/1/4/281.full.pdf>
- Angell, Marcia (1986): Publish or Perish: A Proposal. *Annals of Internal Medicine*. 104, 261–262. DOI: 10.7326/0003-4819-104-2-261
- Barthes, Roland (1977): *The Death of the Author*. Palgrave, New York
- Benjamin, Walter (1969): *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. Schocken Books, New York
- Biagioli, Mario (1996): Etiquette, Interdependence, and Sociability in Seventeenth-Century Science. *Critical Inquiry*. 22, 2, 193–238. • http://innovation.ucdavis.edu/people/publications/Biagioli%201996%20Etiquette%20Interdependence_CI.pdf
- Boyle, James (1996): *Shamans, Software, and Spleens: Law and the Construction of Information Society*. Harvard University Press, Cambridge, MA
- Bourdieu, Pierre (1975): The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason. *Social Science Information*. 14, 19–47. DOI: 10.1177/053901847501400602
- Calleigh, Aleister S. (1991): Credit and Responsibility in Authorship. Editorial. *Academic Medicine*. 66, 11, 676–677.
- Culliton, Bob (1988): Authorship, Data Ownership Examined. *Science*. 242, 4879, 657–658. DOI:10.1126/science.3187510
- Dardik, Henry (1977): Multiple Authorship. *Surgical Gynecology Obstetrics*. 145, 3, 418.
- Dingell, John (1993): Misconduct in Medical Research. *The New England Journal of Medicine*. 328, 22, 1614. DOI:10.1056/NEJM199306033282207 • <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJM199306033282207>
- Engler, Robert – Covell, J. W. – Friedman, P. J. – Kitcher, P. – Peters, R. M. (1987): Misrepresentation and Responsibility in Medical Research. *The New England Journal of Medicine*. 317, 22, 1383–1389. DOI: 10.1056/NEJM198711263172205
- Foucault, Michael (1977): What is an Author? In: Bouchard, Donald (ed.): *Language, Counter-Memory, Practice*. Cornell University Press, Ithaca, 120–135. • http://research.uvu.edu/albrecht-cranell/3890/syllabus_files/What%20is%20an%20author.pdf
- Garfield, Eugen (1982): Editorial: Author! *The Lancet*. 320, 8309, 1199. DOI:10.1016/S0140-6736(82)91211-9
- Gilson, M. K. – Baskin, T. I. – Pasachoff, J. – Loehle, C. (1997): Responsibility of Co-Authors. *Science*. 275, 5296, 11–14. DOI:10.1126/science.275.5296.11
- Godlee, Fiona (1996): Definition of „Authorship” May be Changed. *British Medical Journal*. 312, 1497–1502. • <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2351244/>
- Goldstein, Avram (1988): Collaboration and Responsibility. *Science*. 242, 4886, 1623. DOI: 10.1126/science.3201249
- Hesse, Carla (1991): *Publishing and Cultural Politics in Revolutionary Paris*. University of California Press, Berkeley
- Horton, Richard (1997): The Signature of Responsibility. *The Lancet*. 350, 9070, 5–6. DOI: 10.1016/S0140-6736(05)66236-8
- ICMJE Guidelines (1997) • <http://www.icmje.org/recommendations/browse/roles-and-responsibilities/defining-the-role-of-authors-and-contributors.html#two>
- Kevles, Daniel (1996): The Assault on David Baltimore. *The New Yorker*. 27 May. 94–109.
- Lange, David (1981): Recognizing the Public Domain. *Law and Contemporary Problems*. Fall, 147–178. • <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3642&context=lcp>
- Laskin, Daniel M. (1987): The Rights of Authorship. *Journal of Oral and Maxillofacial Surgery*. 45, 1, 1. DOI:10.1016/0278-2391(87)90075-9
- Leash, Evangeline (1997): Is It Time for a New Approach to Authorship? *Journal of Dentist Research*. 76, 3, 724–727. DOI: 10.1177/00220345970760030101 • <http://www.councilscienceeditors.org/resource-library/editorial-policies/cse-policies/retreat-and->

- task-force-papers/authorship-task-force/is-it-time-for-a-new-approach-to-authorship/
- Litman, Jessica (1990): The Public Domain. *Emory Law Journal*. 39, 4, 965–1024.
- Marshall, Eliot (1997a): Companies Rush to Patent DNA. *Science*. 275, 5301, 780–781. DOI: 10.1126/science.275.5301.780
- Marshall, Eliot (1997b): Gene Fragments Patentable, Official Says. *Science*. 275, 5303, 1055. DOI:10.1126/science.275.5303.1055d
- Merton, Robert K. (1973): *The Normative Structure of Science. The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations* Chicago. University of Chicago Press, Chichago
- Nelkin, Dorothy (1984): *Science as Intellectual Property*. MacMillan, New York
- Phillips, Jeremy – Firth, Alison (1995): *Introduction to Intellectual Property Law, 3rd Edition*. Butterworths, London
- Relman, Arnold (1979): Publications and Promotions for the Clinical Investigator. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*. 25, 5, 673–676.
- Rennie, Drummond – Flanagin, Annette (1994): Authorship! Authorship! *Guests, Ghosts, Grafters, and the Two-Sided Coin. The Journal of the American Medical Association*. 271, 469–471. DOI: 10.1001/jama.1994.03510300075043
- Shapiro, David W. – Wenger, N. S. – Shapiro, M. (1994): The Contributions of Authors to Multiauthored Biomedical Research Papers. *The Journal of the American Medical Association*. 271, 438–442. DOI: 10.1001/jama.1994.03510300044036.
- Smith, James (1994): Gift Authorship: A Poisoned Chalice?. *British Medical Journal*. 309, 1456–1457. DOI: 10.1136/bmj.309.6967.1456 • <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2541639/pdf/bmjoo468-0008.pdf>
- Smith, Richard (1997): Authorship: Time for a Paradigm Shift? The Authorship System Is Broken and May Need a Radical Solution. *British Medical Journal*. 314, 992. DOI: 10.1136/bmj.314.7086.992 • <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2126440/pdf/9112837.pdf>
- Smith, Richard – Horton, Richard (1997): Time to Redefine Authorship. *British Medical Journal*. 312, 7033, 723. • <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2350493/pdf/bmjoo534-0009.pdf>
- Strub, Richard L. – Black, F. William (1976): Multiple Authorship. *The Lancet*. 308, 7994, 1090–1091. DOI: 10.1016/S0140-6736(76)91010-2
- Walker, Paulette (1996): 1865 Law Used to Resolve Scientific Misconduct Cases. *The Chronicle of Higher Education*. 26, A29
- Walker, Paulette (1997): Appeals Court Overturns a False-Claim Ruling Against U. Of Alabama at Birmingham. *The Chronicle of Higher Education*. 4, A37
- Woodmansee, Martha (1984): The Genius and the Copyright: Economic and Legal Conditions of the Emergence of the ‘Author’. *Eighteenth-Century Studies*. 17,4, 425–448. DOI: 10.2307/2738129
- Zuckerman, Harriett A. (1988): Introduction: Intellectual Property and Diverse Rights of Ownership in Science. *Science, Technology, and Human Values*. 13, 1–2, 7–16.

